

BILJEŠKE UZ PRVI ILIRSKI RAT

(s posebnim obzirom na našu historiografiju)

BRANIMIR GABRIČEVIĆ

Prva rimska vojna intervencija na Balkanskom poluotoku, tj. ona koju su konzuli Cn. Fulvius Centumalus i L. Postumius Albinus poduzeli u ljeto 229. godine protiv ardijejske države, bila je poseban predmet pažnje svih historičara koji su obrađivali povijest Rima druge polovice III stoljeća st. e. Razlozi te pažnje su višestruki. U prvom redu radi se o periodu kad je Rim bio još uvijek zauzet pitanjem obračuna s Kartagom za prevlast na zapadnom Mediteranu, pa povijesno utvrđivanje »ilirске epizode« — koja je, kako se vidi, s rimske točke gledišta pala u nezgodno vrijeme — pomaže da se jasnije osvijetli rimska vanjska politika toga vremena, odnosno da se što potpunije uoči i shvati fenomen uspjeha kojim su Rimljani, nekoliko desetljeća nakon toga, postali prvom velesilom tadanjeg antičkog svijeta. Nadalje, spomenuta intervencija na obalama istočnog Jadrana povijesno je važna i zbog toga što neposredno nakon njezina završetka (početkom 228. godine) Rimljani šalju poslanstvo etolskom i ahajskom savezu i tako dolaze u prve diplomatske odnose s grčkim svijetom u njegovoj matici. U interpretaciji tih događaja moderna historiografija polarizirala se oko dviju osnovnih teza: jesu li Rimljani, stupajući na Balkan putem Prvog ilirskog rata, radili u skladu sa svojim »dalekosežnim planovima imperijalističkog nadiranja na istok«, ili je pak do ilirske ratne epizode došlo (gledajući s aspekta rimske politike) spontano, što znači da je Rimljane na taj rat natjerala sila prilika, tj. gusarenje ardijejske države i njezinih podanika, kao i posebno teški provokantni izazovi (ubojstvo i zarobljavanje italskih trgovaca kod Phoinike, ubojstvo Korunkanija) na koje je Rim — kako se smatra — morao odgovoriti silom.¹

¹ Suprotna stajališta u ocjeni rimske politike tog doba našla su direktan odjek u znanstvenoj polemici Th. Walek — M. Holleaux. O tome vidi M. Holleaux, »La politique romaine en Grèce et dans l'Orient hellénistique au IIIe siècle. Réponse à M. Th. Walek«. *Études d'épigraphie et d'histoire grecques*, Tome IV. Paris 1952. Pp. 26—75.

U našoj historiografiji o tom periodu pisali su u prvom redu F. Šišić² i G. Novak, posebno ovaj posljednji koji je u brojnim svojim radovima prikazao više manje in extenso i prvi ilirski rat, najpodrobnije pak u radu Issa i isejska država.³ Treba, međutim, reći da o navedenom ratu u našoj historiografiji nije gotovo ni bilo posebnih studija istraživačkog karaktera, tj. radova koji bi se odnosili na kritiku izvora, na pojedina kronološka, topografska ili druga pitanja. Izuzetak u tom smislu predstavlja donekle jedan rad N. Vulića.⁴

U spomenutom Novakovu radu prvi ilirski rat prikazan je, kao što je rečeno, veoma opširno, ali je pri tome, nažalost, gotovo sve što se o tom ratu nalazi u odnosnim antičkim izvorima (Polibije, Apijan, Dion Kasije) preneseno kao provjerena faktografija, što znači da se nije ulazilo u raspravljanje o tome je li svaki podatak vjerodostojan i da li između navedenih antičkih autora postoje protivurječnosti. Zbog toga je Novak ponekad prihvatio iz tih izvora kao činjenicu i ono što moderna historiografija odbacuje kao nevjerovatno, a ponekad iznio kao činjenicu i nešto čega u izvorima uopće nema. To se, konkretno govoreći, u prvom slučaju odnosi na Teutino držanje poslije ubojstva Lucija Korunkanija. U tom smislu, naime, Novak iznosi da se ardijejska kraljica diplomatskim putem nastojala prikazati nevinom i tako spriječiti rimsku oružanu intervenciju na Balkanu.⁵ Što se tiče drugog slučaja, tj. da Novak ponekad iznosi kao činjenicu i nešto čega u izvorima nema, tu mislim na opetovanu tvrdnju da su grčki gradovi u Jonskome moru, napadnuti od Ilira u proljeće 229. godine, zatražili pomoć od Rimljana.⁶ Budući pak da se navedene tvrdnje ponavljaju i u novijim djelima naše historiografije,⁷ u ovim će bilješkama biti najprije riječ upravo o njima.

a) *Je li Teuta poslije pogibije mlađeg Korunkanija nastojala izbjeći rat s Rimljanima?*

O držanju ardijejske kraljice nakon što je bio ubijen rimski poslanik Novak kaže: »Teuta nije u taj mah bila voljna da se upušta u rat. Upravo je tada umro njezin saveznik Demetrije Da izbjegne rat, Teuta posla u Rim poslanstvo koje je trebalo izgladiti nesporazum nastao poslije odlaska rimskog poslanstva.«

² F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*. Zagreb 1925, str. 84—87.

³ G. Novak, »Issa i issejska država«. *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, LIV/1952, str. 20—27.

⁴ N. Vulić, *Première guerre d'Illyrie*. Extrait du Bulletin de l'Académie des Lettres. N° 1, Belgrade 1935.

⁵ G. Novak, o. c., str. 25—26.

⁶ G. Novak, o. c., str. 22 i 23.

⁷ Tako M. Garašanin, *Istorija Crne Gore*. Knjiga I. Titograd 1967, str. 107, zatim M. Zaninović, »Ilirsko pleme Delmati«. *Centar za balkanološka ispitivanja*, knjiga 2. Sarajevo 1966, str. 71.

Najprije treba reći da Teuta, ako je i došlo do toga poslanstva, to svakako nije učinila zato što je procijenila situaciju nepovoljnom zbog smrti svoga saveznika, makedonskog kralja Demetrija II. Taj, naime, makedonski vladar umro je tek u proljeće 229. godine,⁸ a ubojstvo rimskog poslanika dogodilo se otprilike pola godine prije toga, tj. u ranu jesen 230. godine. U vrijeme Demetrijeve smrti Teuta je — kako ćemo poslije vidjeti — ili vršila neposredne pripreme za oružanu akciju protiv grčkih gradova u Jonskom moru ili je — što je po mome mišljenju vjerojatnije — već bila zagazila u tu akciju. Prema tome, ukoliko je zbog iznenadne smrti svoga saveznika smatrala situaciju nepovoljnom, mogla je prekinuti navedenu akciju, odnosno od nje odustati. Stoga navodno Teutino poslanstvo u Rim, o kome govori Novak, ni u kom slučaju ne bi trebalo dovoditi u vezu sa smrću Demetrija II. No, bez obzira na taj kronološki lapsus, treba ipak podrobnije razmotriti pitanje tog Teutina poslanstva u Rim, jer bi navedeni diplomatski potez, ako se prihvati kao povijesno vjerodostojan, s jedne strane bacio jasnije svjetlo na državnički profil ardijejske kraljice, a s druge strane moglo bi se s više sigurnosti odgovoriti na pitanje je li rimski poslanik bio ubijen na poticaj same kraljice, kao što kažu Polibije i Dion Kasije, ili je pak to bio zločin njezinih podanika (što bi se moglo zaključiti prema Apijanu) za koje je prethodno istom tom rimskom poslanstvu ona sama kazala da nema ni mogućnosti ni prava braniti im slobodu da se kao pojedinci bave gusarenjem.

Navedeno Teutino poslanstvo pružalo bi, dakle, osnovu za sljedeće dvije pretpostavke:

a) Teuta nije bila umiješana u ubojstvo rimskog poslanika pa je stoga poduzela u Rimu diplomatske korake da dokaže svoju nevinost i da otkloni neželjene posljedice. Značilo bi da je Teuta bila svjesna ozbiljnosti situacije, odnosno mogućnosti ratnog sukoba s Rimom koji je, iako do tada neaktivan na istočnim obalama Jadranskog i Jonskog mora, raspolagao u Brundisiumu ratnom mornaricom velike snage;

b) ako je navod o Teutinu sudjelovanju u ubojstvu rimskog poslanika točan, onda bi to značilo da ardijejska kraljica u trenutku kad je dala ubiti mladeg Korunkanija nije bila svjesna posljedica, odnosno da uopće nije ni pomišljala na realnu opasnost rimske oružane intervencije. Ako je malo zatim pak poslala svoje poslanstvo u Rim, onda bi se to moglo tumačiti jedino tako da je u međuvremenu bila obaviještena o rimskim pripremama i namjerama pa je stoga poslanstvom u Rim pokušala sa sebe oprati sumnju i na taj način otkloniti opasnost rata. Prema prvoj pretpostavci proizlazilo bi da je Teuta bila razborit državnik koji predviđa događaje i koji se koristi diplomat-

⁸ O vremenu smrti tog makedonskog vladara bit će posebno riječi pri kraju ovog napisa.

skim kanalima kao i drugi civilizirani vladari njezina vremena, dok bi prema drugoj ona bila uglavnom onakva kakvom ju je prikazao Polibije, ili, još gore, Dion Kasije.⁹

Iz jedne i iz druge pretpostavke proizlazi međutim, zaključak koji je s povijesnog gledišta posebno važan, a taj je da su Rimljani zbog ubojstva svog poslanika donijeli neopozivu odluku o ratu protiv ardijejske države. Značilo bi, dakle, da je ubojstvo Korunkanija bilo ne samo izravan povod prvom ilirskom ratu, nego — barem u određenoj mjeri — i njegov uzrok. Takav pak zaključak, kad bi se radilo i o samom povodu za rat, ne bi se mogao prihvatiti bez rezerve, kao što će se vidjeti iz raspravljanja na kraju ovih bilježaka.

Zaključak da je Teuta prije izbijanja rata pokušavala izbjeći oružani sukob može se izvući jedino prema pisanju Diona Kasija. Sadržaj odnosnog njegova poglavlja je slijedeći:

a) Issa se dobrovoljno predala Rimljanima u nadi da će tako biti zaštićena od ilirskih gusara;

b) Rimljani šalju poslanike kralju Agronu sa zahtjevom da Iliri prestanu s gusarenjem;

c) U međuvremenu Agron umire, ostavivši sina Pinesa;

d) Poslanike prima Teuta, Agronova žena, a Pinesova maćeha;

e) Teuta neke od poslanika daje ubiti, a neke vezati;

f) Kad je saznala da se Rimljani spremaju za rat, Teuta se prestrašila i stoga je obećala vratiti poslanike koje je zarobila, a za one koji su bili ubijeni navela je da su ih ubili gusari;

g) Rimljani odustaju od ratnih priprema i traže da im se predadu ubice;

h) Teuta, vidjevši da je opasnost otklonjena, ne samo da ne predaje ubojice, nego šalje vojsku da osvoji Issu;

i) Rimski konzuli plove prema Iliriku. Teuta izjavljuje da je spremna prihvatiti svaki njihov zahtjev;

j) Čim je saznala da su konzuli promijenili smjer plovidbe, ona se ohrabrila i poslala vojsku na Epidamnos i Apoloniju;

k) Rimljani oslobađaju navedene grčke gradove i zarobljavaju ilirske lađe, a zatim zauzimaju Atyrion;

l) Teuta se, usprkos svemu, ne predaje jer se nada da će se Rimljani povući (nadolazila je, naime, zima);

m) Vidjevši da Albin ostaje i dalje u Iliriku, a Demetrije Farski da se predao Rimljanima, Teuta se uplašila i odrekla vlasti.

Dionov tekst, jedini na koji se može osloniti navedena Novakova interpretacija događaja, nije u skladu s kronološkim i s drugim podacima kakve nam je ostavio Polibije kojeg moderna historiografija gotovo bez rezerve smatra najsigurnijim izvorom za ovaj

⁹ Prema Polibiju (II, 7,7) Teuta je rimske poslanike primila oholo, a Dion Kasije (fragm. 47) kvalificira ardijejsku kraljicu kao osobu »kratke ženske pameti«.

period. U ovom konkretnom slučaju sljedeći momenti iz Dionova teksta ne bi bili u skladu s općenito prihvaćenim redoslijedom događaja:

a) Prema Dionu, Rimljani nastupaju u Iliriku radi zaštite Isse koja im se dobrovoljno predala. U stvari znamo da su tek nakon slučaja sa zauzećem Phoinike i sa stradanjem italjskih trgovaca u toj prilici (ljeti 230. godine) Rimljani poslali braću Korunkanije u ardijejsku državu (rana jesen iste godine). Opsada Isse, pak, počela je godinu dana prije toga.

b) Dion kaže da je Agron umro dok je rimsko poslanstvo bilo na putu za Ilirik. Agron je, međutim, umro u jesen 231. godine, nešto poslije ratnih operacija u Akarnaniji. A rimsko poslanstvo — kako je prethodno rečeno — zbilo se otprilike godinu dana poslije Agrove smrti, tj. nakon bitke kod Phoinike, kad je na vlasti već bila Teuta.

c) Prema Dionu, Teuta je dala neke od poslanika ubiti, a neke je zadržala u zatočeništvu. To je, bez sumnje, pretjeravanje koje je, čini mi se, moglo nastati tako da je Dion uz tragičnu epizodu s rimskim poslanicima vezao i ono što se prije toga dogodilo kod Phoinike, tj. kad su Iliri — kako navodi Polibije — neke od italjskih trgovaca ubili, a neke zarobili.

d) Prema Dionu, Teuta šalje vojsku da osvoji Issu tek nakon afere s rimskim poslanicima i nakon što je Rimljanima izrazila spremnost vratiti zarobljene poslanike. Takva kronologija ne stoji jer je Teuta, što se tiče opsade Isse, nastavila ono što je bio započeo Agron pa je, zauzeta opsadom toga grada, i primila rimske poslanike upravo u isejskim vodama.

e) Prema Dionu, čim je Teuta doznala da su konzuli promijenili smjer plovidbe i otišli u Jonsko more, ohrabрила se i poslala vojsku na Epidamnos i Apoloniju. To nije točno jer je kronologija obrnuta, tj. ilirsko je brodogradništvo krenulo na Epidamnos i Korkyru dok su konzuli bili još u Rimu.

S druge strane, u Dionovu tekstu očite su i neke unutrašnje protivurječnosti. To bi bile ove:

a) Teuta, iako prestrašena rimskim pripremama, ponaša se — prema Dionu — na način koji nije nimalo uvjerljiv. Ona, naime, nekoliko puta, i to iz straha, izjavljuje da je spremna udovoljiti rimskim zahtjevima da bi onda, čim opasnost začas mine, ne samo ostala gluha na te zahtjeve, nego i vršila daljnje provokacije. Teško je, s jedne strane, pretpostaviti da bi tako postupala osoba ma kako bila, kako kaže Dion, »kratke ženske pameti«, pogotovu ako je prestrašena snagom protivnika. S druge pak strane Dionovo pisanje na posredan način prikazuje Rimljane kao naivne političare

koji se dadu lako zavarati, a to je teško prihvatiti s obzirom na veliko iskustvo što su ga Rimljani u međunarodnim odnosima već tada bili stekli.

b) Kad je Teuta vidjela da su konzuli promijenili smjer plovidbe i otišli prema Korkyri (ne, dakle, na teritorij njezine države), ona, umjesto da bude tim zadovoljna, šalje vojsku na Epidamnos i na Apoloniju.¹⁰ Znači, praktično, da ona ide u rat protiv Rimljana, a čitava njezina dotadašnja aktivnost, prema istom Dionu, bila je usmjerena upravo na to da taj rat izbjegne.^{10a}

Vidimo, dakle, da je Dionov tekst o Prvom ilirskom ratu pun protivurječnosti pa se, prema tome, ni njegovi podaci o Teutinu nastojanju da izbjegne rat s Rimljanima ne mogu prihvatiti kao vjerodostojni. Iako je takav zaključak o vjerodostojnosti Dionova teksta općenito prihvaćen,¹¹ ipak je u ovoj prilici izvršena podrobna analiza odnosnog poglavlja iz posebnog razloga da bi se ocjena o vjerodostojnosti Dionova teksta još jače istaknula s obzirom na stanje u našoj historiografiji.

2) *Jesu li grčki gradovi u Jonskom moru zatražili vojnu pomoć od Rima?*

Govoreći o Teutinu napadu na grčke gradove Epidamnos i Korkyru, Novak kaže da su ti gradovi zatražili pomoć od ahajskog i etolskog saveza te dodaje: »Istovremeno obratiše se ovi napadnuti gradovi i Rimljanima«, a nešto dalje: »Jačanje ilirske države

¹⁰ Zanimljivo je da G. Novak (o. c.) citira kao izvore Polibija i Apijana, a ne spominje Diona Kasija iz kojeg bi se jedino moglo zaključiti da je Teuta pokušavala izbjeći rat s Rimljanima.

^{10a} Doduše, mogućnost da Rimljani zagospodare tim grčkim gradovima predstavljala je direktno ugrožavanje Teutinih interesa, a preko nje i interesa Makedonije, njezina saveznika. Treba, naime, imati na umu da je poslije bitke kod Medeona (231. godine) Atintanija, dakle područje u unutrašnjosti iza Apolonije, ušla u sastav ardijejske države, a Epir i Akarnanija, područja na kopnu nasuprot Korkyri, da su istupili iz etolskog saveza i postali Agrovni saveznici. No, Dionov tekst ne govori u tom smislu, tj. da je Teuta poduzela navedeni korak iz straha da njezini interesi ne bi bili ugroženi, nego, obratno, odlazak konzula na Korkyru za nju je motiv ohrabrenja za akciju protiv Epidamna i Apolonije. Razvoj događaja bio je, naravno, drukčiji nego što to Dion, odnosno ekscerptor nestalih dijelova Dionova djela, prikazuje. Ističem taj detalj da bi se još jače istaklo unutrašnje protivurječnosti tog Dionova, odnosno ekscerptorova, teksta. Po mom mišljenju, autor fragmenta 47 vjerojatno je ekscerptirao iz raspoloživih mu izvora samo one podatke koji se direktno tiču djelatnosti ardijejskih vladara (Agrona i Teute), ne mareći pri tome mnogo o kontekstu općih prilika i događaja u okviru kojih se ta djelatnost odvijala. Tako se je, smatram, moglo dogoditi da se u konačnoj redakciji navedenog teksta, tj. Dionova fragmenta 47, pomiješaju događaji iz 231, 230, 229 i početka 228. godine.

¹¹ O stavu moderne historiografije u odnosu na vjerodostojnost Dionova fragmenta 47 vidi PWRE, Suppl. I, 344—345, s. v. »Demetrios von Pharos«.

nije moglo a da ne svrati na se pažnju Rima kojemu se, pored spomenutih južnih grčkih gradova, obratila i Issa, podsjednuta još od Agrona.¹² Isto, očito prema Novaku, ponavlja se i u najnovijim djelima naše historiografije.¹³

Spomenuta tvrdnja, tj. da su se Korkyra, Apolonija i Epidamnos obratili Rimljanima za pomoć nadovezuje se — zaključujem barem tako — na ono što je za Apoloniju naveo M. Fluss.¹⁴ Za takvu, međutim, tvrdnju — pogotovu kad se osim Apolonije navode još Epidamnos i Korkyra — nema oslonca u antičkim izvorima. Dapače, Holleaux posebno ističe činjenicu da su ti gradovi, našavši se u proljeće 229. godine opasno ugroženi od Ilira, zatražili pomoć s a m o od ahajskog i etolskog saveza. Spomenuti autor posebno ističe okolnost da takvu pomoć nisu zatražili od Rimljana i uzima je kao podlogu svojoj pretpostavci da tada (tj. u proljeće 229. godine) nitko u Grčkoj nije očekivao da bi Rimljani mogli oružano intervenirati na istočnim obalama Jonskog i Jadranskog mora, usprkos onome što se pola godine prije toga dogodilo rimskim poslasticima kod Teute.¹⁵

Time bi, što se tiče naše historiografije, problem u užem smislu bio riješen: grčki gradovi u Jonskom moru nisu zatražili pomoć od Rimljana. No, u ovoj prilici čini mi se da problem tadašnjih odnosa između grčkog svijeta i Rima treba postaviti u širem kontekstu kako bi se iz toga jasnije mogle uočiti odrednice koje su u to doba pokretale politička zbivanja na našoj obali.

U modernoj je historiografiji prevladalo stajalište da Rimljani prije završetka prvog ilirskog rata nisu imali s Grcima na Balkanu (kao i s onima dalje prema istoku) nikakvih savezničkih ugovora, dapače da nije ni bilo diplomatskih pregovora u tom smislu.¹⁶ Baš zbog toga daje se izuzetno značajna važnost kurtoaznom poslanstvu što ga je konzul A. Postumius, ostavši nakon završetka prvog ilir-

¹² G. Novak, l. c. u bilj. 6.

¹³ Vidi bilj. 7.

¹⁴ PWRE s. v. »Teuta«. Treba ipak primijetiti da autor navedenog članka ne stavlja traženje rimske pomoći od strane Apolonije u vrijeme pred sam početak prvog ilirskog rata (u proljeće 229. godine), nego godinu dana ranije, tj. kao povod zbog kojeg su Rimljani uputili svoje poslanstvo Teuti. Ni takva tvrdnja, međutim, nema oslonca u izvorima, nego se vjerojatno izvodi iz Livijeve podatka da je Apolonija tražila savez s Rimljanima poslije Pirove smrti, negdje poslije 270. godine. Ali, taj Livijev podatak doveden je u ozbiljnu sumnju, o čemu vidi bilj. 16.

¹⁵ M. Holleaux, »Les Romains en Illyrie«, *Etudes d'Épigraphie et d'Histoire Grecques*. Tome IV, p. 88. Ovaj rad predstavlja originalni francuski tekst koji je prije toga objavljen na engleskom u djelu *Cambridge Ancient History* VII/1928, chap. XXVI, pp. 822—857. Navedeno autorovo mišljenje kako tada nitko u Grčkoj nije očekivao da bi Rimljani mogli oružano intervenirati na istočnoj obali Jonskog mora, ne bi se, smatram, moglo održati. To će se vidjeti u daljem mom izlaganju, točnije u tekstu u kojem se raspravlja o držanju Demetrija Farskog u prvom ilirskom ratu.

¹⁶ M. Holleaux, o. c., str. 77—78.

skog rata (zimi 229. i u proljeće 228. godine) u istočnim vodama Jonskoga mora, poslao ahajskom savezu, a što je, nešto poslije toga, rezultiralo prijemom Rimljana u istmijske igre. To bi bio prvi stvarni diplomatski kontakt Rimljana s Grcima u Grčkoj i njime je rimski konzul, kako obrazlaže Holleaux,¹⁷ htio izložiti najuglednijem i najmoćnijem tadašnjem grčkom savezu kako je rimska oružana intervencija u Iliriku bila samo nužna mjera zaštite trgovačkih puteva od ilirskog gusarenja. Stavljajući do znanja da se time Rimljani ne namjeravaju miješati u unutrašnje prilike u Grčkoj, Postumius je računao da će njegovo poslanstvo naići na dobar prijem, pogotovu što je znao da je prethodna vojna djelatnost ardijejske države nanijela Ahajcima i Etolcima ne samo težak poraz u pomorskoj bitki kod Paxosa, nego i velike materijalne gubitke i političke implikacije prethodne godine (230) u Epiru.

U kontekstu spomenute rimske diplomatske aktivnosti posebno je interesantno i indikativno da Rimljani ne šalju nikakvo poslanstvo u Pellu, iako je novouspostavljena situacija na istočnoj obali Jonskoga mora tangirala svakako, i to u osjetljivoj mjeri, i makedonsku državu. Holleaux kaže da su Rimljani vjerojatno smatrali nemogućim bilo kakav sporazum s Makedonijom, i to obrazlaže podrobnom analizom makedonskih interesa na istočnim obalama Jonskog mora, između ostalog i strateških, jer su doline Genousosa, Apsosa i Aousa vodile prema samoj Makedoniji. Osim toga Makedonija je imala ambicija i u odnosu na grčke gradove Epidamnos, Apoloniju i Korkyru, koji su bili pod njezinom vlašću u doba Kasandra i Demetrija Poliorketa. Kraljevski dvor u Pelli — iako u tom trenutku nemoćan zbog teškoća nastalih poslije smrti Demetrija II — morao je u rimskoj intervenciji gledati akt uperen protiv tradicionalnih aspiracija makedonskih vladara kao zaštitnika helenskog svijeta. No, bez obzira na te stvarne sukobe interesa čini mi se da Rimljani nisu poslali poslanstvo u Pellu zbog toga što eventualni rimski razlozi o opravdanosti njihove oružane intervencije protiv ilirskog gusarenja nisu imali izgleda da na makedonskom dvoru budu primljeni kao valjani. Makedonija je, naime, mogla zauzeti stajalište da je ardijejska država njezin saveznik i da se Teutina akcija u Jonskom moru uklapa u okvir makedonskih političkih interesa. Prema tome, problem bi se prebacio na veoma delikatan teren međunarodnih odnosa i na otvoren diplomatski sukob, što Rimu tada očito nije bilo u interesu. S druge strane, Postumijeva odluka da ne šalje poslanstvo u Pellu bila je uvjetovana političkom situacijom koja je za Rimljane, odnosno za navedenu njihovu odluku u tom trenutku bila svakako povoljna.

Prilike u Makedoniji poslije smrti Demetrija II, odnosno velike teškoće s kojima se suočio Antigon Doson prije nego što je

¹⁷ M. Holleaux, o. c., str. 95—96.

čvrsto uzeo situaciju u svoje ruke,¹⁸ išle su u prilog Rimljanima da ignoriraju prisustvo makedonskih interesa na Jonskom moru i da umjesto u Pelli, obrazlože opravdanost svoje akcije kod najmoćnijih dviju konfederacija tadašnjeg grčkog svijeta. To je ujedno za Rimljane značilo pristup na Balkan »kroz mala vrata«: prihvaćanjem, naime, rimskih razloga o potrebi njihove intervencije protiv Teute ahajski i etolski savez preuzeli su na određen način na sebe dio odgovornosti, a to je za Rimljane, posebno u slučaju komplikacije odnosa s Makedonijom, bila svakako pozitivna okolnost. Taj aspekt rimske politike u vrijeme prvog ilirskog rata nije dovoljno uočen pa je potrebno i o njemu voditi računa kad se ocjenjuje s jedne strane rimska politika onog vremena, a s druge međunarodni položaj ardijejske države i njezina povezanost s Makedonijom.

Što se tiče Isse i njezinih odnosa s Rimom, situacija je bila nešto drukčija nego kod spomenutih grčkih gradova na Jonskom moru koji su imali svojih razloga da se ne obraćaju Rimu za vojničku pomoć. Nije se, naime, radilo samo o tome što — kako kaže Holleaux — nitko u Grčkoj nije očekivao da bi Rim mogao oružano intervenirati, nego i o delikatnosti situacije s obzirom na okolnost da je ardijejska država bila saveznik Makedonije. Stoga, ma koliko ilirske vojne akcije bile »gusarskog karaktera«, pozivanje u pomoć jedne strane i dotad na Balkanu neangažirane sile moglo je izazvati dalekosežne političke implikacije. Makedonija se, naime, nije nikad odrekla prava na kontrolu istočne obale Jonskoga mora jer je to — kako je prije rečeno — značilo određenu zaštitu i njezine vlastite sigurnosti,¹⁹

Za razliku od Epidamnosa, Apolonije i Korkyre Issa je bila periferan grčki polis, udaljen od makedonske države, i uz to po oikoističkoj liniji povezana s grčkim svijetom na zapadu, konkretno sa Sirakuzom. A baš u to vrijeme sirakuška država pod Hieronom II u tijesnim je odnosima s Rimom, i to je predstavljalo pogodnu političku klimu da se Issa, podsjednuta još 231. godine od Agrona, obrati za pomoć baš Rimu, o čijoj su pomorskoj vojnoj snazi u Brundisiumu Isejci svakako bili iz prve ruke izvrsno obaviješteni. Iako Rimljani u tom trenutku nisu po svoj prilici mislili

¹⁸ Izravno nakon smrti Demetrija II nastaje u gradovima na Peloponezu pokret za otcjepljivanjem od Makedonije. U Tesaliji, inicijativom Etolaca, dignut je antimakedonski ustanak, a Dardanci provaljuju u sam teritorij makedonske države. Svi ti momenti su, naravno, već davno uočeni i uzimaju se kao razlog zašto Makedonija nije mogla priteći u pomoć Teuti, svom savezniku, u toku operacija prvog ilirskog rata.

¹⁹ Činjenica da su se navedeni grčki gradovi drage volje, prema pisanju Polibija, predali Rimljanima koji su ih oslobodili ilirske okupacije, odnosno opsade, ne mijenja ni u čemu gornju ocjenu. Ti su se, naime, gradovi našli pred gotovim činom i oni su, bez obzira na svoje raspoloženje, postali u odnosu na Rimljane dediticii, a to je s aspekta međunarodnog prava sasvim drugo nego da su od Rimljana tražili pomoć i tako postali rimski saveznici.

na izravnu oružanu intervenciju u istočnim vodama Jadranskog mora, njima je traženje pomoći od strane Isejaca ipak dobro došlo. Između ostalog, tako su na istočnom Jadranu dobili i punkt odakle će crpsti dragocjene podatke ne samo o ardijejskoj državi, nego i o njezinim odnosima s Makedonijom, što je za rimsku politiku svakako bilo od značajnog interesa. Stoga, po mome mišljenju, nema mjesta često izraženoj sumnji da se u sastavu rimskog poslanstva Teuti nalazio i predstavnik Isse Kleemporos koji je, može se pretpostaviti, bio i tumač rimskom poslanstvu. Na zaključak da se radi o vjerodostojnom podatku upućuje i samo ime isejskog predstavnika, koje se javlja samo kod Grka na Issi, barem koliko znamo po dosadašnjim epigrafskim nalazima.²⁰

Prisutnost isejskog predstavnika unutar rimskog poslanstva treba posebno istaknuti da bi se objektivno uočila uloga Isse u prvom ilirskom ratu. Tu, naime, ulogu gotovo svi moderni autori, s izuzetkom G. Novaka, nastoje omalovažiti. Tome je razlog nekritični stav Diona Kasija prema kome su, kao što smo vidjeli, Rimljani zagazili u navedeni rat zbog Isse i na traženje Isse, a takvo gledište, naravno, kritički je neodrživo. No, iako Dionov sud o uzroku i povodu toga rata treba odbaciti, to ipak ne znači da isejski interesi i isejska diplomatska aktivnost — u određenoj mjeri, dakako — nisu također bili prisutni. Ako je Agron započeo opsadom Isse već 231. godine, onda je sasvim prihvatljivo da je Issa tada zatražila pomoć, i to baš od Rima, jer za takav korak — kako je prije izloženo — nije bilo zapreke u razlozima koje su imali grčki gradovi u Jonskom moru. Činjenica je, međutim, da Rimljani nisu odmah poduzeli neke korake da bi zaštitili Isejce, nego su svoje poslanstvo Teuti poslali tek sljedeće godine pošto se zbio incident s italjskim trgovcima kod Phoinike. Okolnost da se tada rimskim poslanicima pridružio i Kleemporos sasvim je moguća i iz razloga što je poslanstvo krenulo upravo prema Issi gdje je Teuta bila zauzeta opsadom toga grada.

Objektivno uočavanje uloge, odnosno držanje Isse pred početak prvog ilirskog rata, posebno je važno da bi se odredio njezin pravni status po završetku toga rata.²¹

²⁰ To ime nosi i jedan od isejskih poslanika koji su otišli u Akvileju ka Gaju Juliju Cezaru, tadašnjem prokonzulu Ilirika, a o čemu govori poznati natpis pronađen u Saloni. Isto tako ime Kleemporos javlja se i na jednom još neobjelodanjenom grčkom nadgrobnom natpisu koji je prije desetak godina pronađen u Visu.

²¹ Prema Polibiju (II, 11) status Isse po završetku prvog ilirskog rata nije se razlikovao od statusa Korkyre, Apolonije i Dirahija jer navedeni autor, govoreći o predaji tih gradova, formulira njihov odnos prema Rimljanima isto ili slično. Uza sve to G. Novak (o. c. 28—37) zagovara mišljenje da je Issa bila saveznik Rima, jer je ona prije vojnih akcija o kojima je riječ zatražila od Rimljana pomoć pa su prema tome Rimljani, oslobodivši pod konac prvog ilirskog rata Issu od Teutine opsade, učinili to kao isejski

3) *Držanje Demetrija Farskog u prvom ilirskom ratu*

Nakon bitke kod Paxosa (kasno proljeće 229. godine) Iliri zauzimaju Korkyru koju su prije toga opsjedali. U zauzetom gradu ostavljaju posadu pod zapovjedništvom Demetrija Farskog, a glavina kreće natrag prema sjeveru i opsjeda Epidamnos. U taj mah rimski konzuli kreću s vojskom iz Rima i dolaze pred Korkyru. Demetrije Farski predaje se bez borbe, stupa u službu Rimljana i bori se na njihovoj strani tijekom čitave operacije, tj. do u jesen iste godine. Kao nagradu za takvo držanje Rimljani ga postavljaju za vazalnog vladara državnice (dynasteia) koju je, kako se uzima, osim Pharosa sačinjavao i dio kopna sučelice tom otoku, a vjerojatno i još koji susjedni otok.

To bi, što se tiče vojničke i političke djelatnosti Demetrija Farskog u 229. godini, bio sadržaj i ocjena zbivanja kako ih je, na temelju Polibijeva teksta, prikazala naša i opća historiografija o prvom ilirskom ratu.

Kao razlog navedenom Demetrijevu držanju uzima se prije svega izričiti Polibijev podatak da je taj Grk s Pharosa bio oklevetan kod Teute i da se zbog toga bojao ostati dalje u njezinoj službi. Uz to se izvlači i zaključak o Demetrijevoj procjeni situacije prema kojoj on, kao zapovjednik posade u okupiranom (a, nadodajmo, i neprijateljski raspoloženom) gradu, nije smatrao oportunistički upuštati se u borbu s mnogo premoćnijim protivnikom.

Iako su u prikazivanju Demetrijeva držanja svi autori bili upućeni samo u Polibijev tekst, čini mi se da upravo tom tekstu treba još jednom pokloniti punu pažnju, jer bi se na temelju detaljnije tekstovne analize moglo doći do potpunijeg utvrđivanja situacije i jasnije osvijetliti i ličnost Demetrija Farskog i sam početak prve rimske vojničke intervencije na istočnim obalama Jonskog i Jadranskog mora.

U odnosnom Polibijevu tekstu,²² nakon što je bilo riječi o bitki kod Paxosa i o padu Korkyre u ilirske ruke, kaže se:

»U to vrijeme jedan od konzula, Gnej Fulvije, bijaše isplovio iz Rima s dvije stotine lađa, dok je drugi, Aulo Postumije, poveo kopnenu vojsku. Gneju je prije svega bila namjera da plovi prema Korkyri nadajući se da će još zateći grad pod opsadom. No, iako je u tom pogledu zakasnio, ipak je doplovio do samog otoka želeći s jedne strane točno saznati što se u vezi s gradom dogodilo, a s druge strane pokušao je provjeriti ono što je javljao Demetrije. Oklevetan, naime, kod Teute i zbog

saveznici. Novak dokumentirano obrazlaže svoju tezu i ima, čini se, pravo bez obzira na to koliko je u tom slučaju bila praktična razlika između statusa »dediticii« i »amicus et socius populi Romani«, na što upozorava i sam Novak.

²² *Polyb.* II, 11.

toga od nje u strahu, Demetrije bijaše poslao k Rimljanima (svoje ljude) s ponudom da će im izručiti grad i sve ostalo čega je bio gospodar. Korkyrani, radosni što vidješe Rimljane, izručišu im s pristankom Demetrijevim ilirsku posadu, a oni se jednodušno predadoše Rimljanima.«

Nadalje Polibije govori o tijeku i o završetku rata te na koncu tog poglavlja kaže:

»Pošto su to uradili te mnoge Ilire podredili Demetriju i stavili pod njegovu vlast veliko područje, Rimljani s kopnom vojskom i s brodovljem odoše natrag u Epidamnos.«

Najvažniji podatak koji nas u ovoj prilici interesira sadržan je u Polibijevoj vijesti da je Demetrije poslao Rimljanima poruku o svojoj spremnosti da im se pokori. Za ocjenu Demetrijeve ličnosti i politike koju je tada vodio važno bi bilo poblize utvrditi kada je on stupio u vezu s Rimljanima. Ako je to učinio tek u trenutku kad je vidio da se rimsko brodovlje približava Korkyri, onda bi to značilo da nije na vrijeme uočio budući razvoj događaja i da se na navedeni korak odlučio tek onda kad se našao u bezizglednom položaju, tj. kad je vidio da se neće moći s uspjehom suprotstaviti nadmoćnijem neprijatelju. Može se slobodno reći da je takva pretpostavka u historiografiji više manje općenito prihvaćena, bez obzira na to formuliraju li to pojedini autori *expressis verbis* ili ne. Meni se, međutim, ne čini prihvatljivom jer je konzul Gnej Fulvije — kako Pobilije izričito naglašava — još prije nego što je krenuo prema Iliriku znao da je Korkyra pod ilirskom opsadom, dapače kako se i nadao da će tamo stići prije nego što grad bude zauzet. Dopušteno je pomišljati da je Rim o tome bio obaviješten od Demetrijeva poslanstva, iako su to mogli uraditi i italjski trgovci koji su bili u stalnom kontaktu s istočnom obalom Jonskoga mora. Moglo bi se pretpostaviti da su ti trgovci, uz ostale informacije, prenijeli u Rim i Demetrijevu poruku. No, ako se izvrši pomnjava analiza Polibijeva teksta, vidjet će se da Fulvije, došavši pred Korkyru i našavši grad već u rukama Ilira, nije želio provjeriti ono što mu je bilo javljeno o Demetriju, nego ono što je sam Demetrije javljao.²³ Nadalje, da je Demetrije izjavio svoju spremnost da se preda tek onda kad su Rimljani bili pred Korkyrom, ne bi imao smisla drugi Polibijev podatak, tj. da se konzul približio Korkyri želeći točno saznati što se dogodilo s gradom. Da je, naime, tek tada primio Demetrijeve ljude, on bi od njih bio detaljno obaviješten o svemu što se je dogodilo. Može se, dakle, zaključiti da je Demetrije stupio u vezu s Rimljanima prije nego što su

²³ Polyb. (II, 11, 3) izražava se ovako: ἀμα δὲ πειρᾶν λαβῆν τῶν παρὰ τοῦ Δημητρίου προσαγγελλομένων.

U latinskom prijevodu (*Polybii Historiarum reliquiae*. Parisiis MDCCCXXX), taj je pasus preveden ovako: »tum ut vera an falsa essent quae de Demetrio nuntiabantur disceret«, a to nije točno, jer je trebalo prevesti *a Demetrio*, a ne *de Demetrio*.

konzuli krenuli iz Rima, a to je moglo biti, ako ne u samom početku Teutine akcije protiv grčkih gradova u Jonskom moru, a ono svakako prije bitke kod Paxosa. Ne bi, prema tome, mogla stajati tvrdnja da je Demetrije bio spreman predati Rimljanima sve čega je bio gospodar tek onda kad se nenadano i odjednom našao suočen s mnogo nadmoćnijim protivnikom. Naprotiv, on je — vjerojatno upoznat s rimskim pripremama, a imajući uz to i svoje osobne razloge u odnosu na ardijejsku kraljicu i vladajući krug oko nje — igrao od početka dvostruku ulogu: sudjelovao je u Teutinoj vojnoj operaciji u Jonskom moru, ali je nekako u isti mah (svakako prije bitke kod Paxosa) stupio u kontakt s Rimljanima i ponudio im svoje usluge.²⁴ Da Demetrijevu vezu s Rimljanima treba tako shvatiti i vremenski staviti svakako prije bitke kod Paxosa, pokazuje donekle i daljnji slijed događaja: teško je, naime, pretpostaviti da bi Rimljani nakon završetka tog rata predali upravu vazalne im države na istočnom Jadranu protivniku koji im se predao samo zato jer je bio prisiljen, pošto se kao zapovjednik okupacione posade našao u bezizglednoj situaciji. Logičniji je, naprotiv, zaključak da su oni time nagradili nekoga tko im je učinio znatnije usluge, i to ne samo u tijeku samih ratnih operacija, nego i prije toga.²⁵

Posebno je važno raspraviti pitanje: što je Demetrije ponudio Rimljanima kad je, svakako prije bitke kod Paxosa, poslao k njima svoje ljude? Polibije kaže: *τὴν τε πόλιν ἐγγχειριεῖν καὶ τὰ λοιπὰ πράγματα παραδῶσειν ὧν ἦν αὐτεῖς κύριος.*

Pod riječju »polin« smatra se da Polibije misli na Korkyru, ali je umjesno, mislim, primijetiti da u trenutku kad je Demetrije poslao Rimljanima svoju ponudu, Iliri nisu bili gospodari Korkyre pa im je Teutin vazal nije ni mogao tada ponuditi. Stoga se može pretpostaviti ili da je Polibije Demetrijevu ponudu formulirao »ex eventu«, ili pak da je o Demetrijevim kontaktima s Rimljanima crpio podatke iz izvora u kojem vijesti o tim (svakako tajnim) pregovorima nisu bile tek-

²⁴ To je razlog zbog kojeg sam (u bilj. 15) posumnjao u točnost Holleaux-ova suda kako tada u Grčkoj nitko nije očekivao da bi Rimljani mogli oružano intervenirati. Ako je, naime, Demetrije poduzeo navedeni korak prije bitke kod Paxosa, onda je on svakako računao na mogućnost njihove oružane intervencije. O rimskim pripremama u tom smislu grčki gradovi u Jonskom moru mogli su — preko italskih trgovaca — biti obaviješteni barem isto tako dobro kao i sam Demetrije.

²⁵ Ako su Rimljani smatrali potrebnim da ih pri vojnim akcijama u Iliriku prati netko kome je geografska i politička situacija u tim stranama bila dobro poznata, onda kombinacija s Demetrijem u takvoj ulozi nije bila jedina mogućnost. Rimljani su se, naime, mogli u tom smislu koristiti Isejcima. Stoga činjenica da su se odlučili za Demetrija ukazuje na dublje razloge zbog kojih su takav izbor izvršili. Prije svega oni su morali steći uvjerenje o makar relativnoj iskrenosti Demetrijeva držanja (a takvo uvjerenje nisu mogli steći da im se Demetrije predao u posljednjem trenutku). Treba još imati na umu da je Demetrije u samoj ardijejskoj državi imao istaknut položaj pa je njegovo sudjelovanje u operacijama, s rimske točke gledišta, bilo kudikamo korisnije nego da su se poslužili isejskim uslugama.

stovno usko povezane s opsadom Korkyre, kao što je slučaj u samom Polibijevu tekstu. U ovom posljednjem slučaju riječ »polin« mogla bi se odnositi jedino na grad koji je Demetrije stvarno imao, a to je Pharos, dok bi »ta loipa pragmata« indicirala šire područje koje je, naravno, uz pristanak ardijejskih vladara, bilo pod Demetrijevom vlasti. No, ako se prihvati i dosadašnja interpretacija, tj. da se »polin« odnosi na Korkyru,²⁶ Polibijeva formulacija (»ta loipa pragmata«) nije za istraživača bez interesa. I u tom, naime, slučaju moglo bi se pod navedenim riječima prije misliti na šire teritorijalno područje nego na sam grad Pharos, a to navodi na zaključak da je i prije prvog ilirskog rata grčki Pharos bio uklopljen u šire područje unutar ardijejske države, a kojim je područjem vladao Demetrije. Da je to tako, govori na svoj način i odluka Rimljana nakon završetka vojnih operacija u jesen 229. godine. Davanjem velikog teritorija (megale dynasteia) Demetriju na upravljanje Rimljani vjerojatno nisu u administrativnom pogledu stvarali nešto što bi i po obliku uprave i po teritorijalnom opsegu bilo potpuno novo, nego su — kao što su u većini slučajeva i radili — vlastite interese nastojali barem u osnovi povezivati uz tradicionalne oblike i odnose.²⁷ Značilo bi, dakle, da je Demetrije zadržao vlast nad istim, možda i nešto povećanim teritorijem s tim da više nije bio ardijejski nego rimski vazal.

Koliki je bio opseg Demetrijeve dynasteie? Odgovor, naravno, ne može biti precizan jer nedostaju izvori u tom smislu, ali se može

²⁶ Ipak će biti najbliže istini ako navedeni Polibijev podatak shvatimo tako da je Demetrije obećao predati Rimljanima Korkyru smatrajući sigurnim da će je zauzeti. To bi opet, s druge strane, ukazivalo na činjenicu da je Demetrije već prije početka te operacije bio od Teute određen da bude zapovjednik posade u grčkom gradu, koji je prema planu trebalo zauzeti. Za takvu ulogu on je, kao Grk, svakako bio veoma podesan.

²⁷ M. Zaninović, o. c., str. 59—60, ukazuje na slučajeve kad Rimljani, u odnosu na pokorene oblasti, nisu poštovali postojeću etno-političku situaciju. No, bez obzira na pojedine slučajeve, ipak je u rimskoj politici dominantan gore iznijeti stav i nema razloga sumnjati da je teritorij odnosne dynasteie i prije prvog ilirskog rata bio, zajedno s Pharosom, pod upravom Demetrija Farskog. Pri tome treba imati na umu da su Rimljani u toj konkretnoj situaciji morali voditi računa o stavu koji će, s obzirom na njihovu intervenciju na Balkanu, zauzeti ne samo makedonska država, nego također ahajski i etolski savez. Ne dirajući mnogo u postojeću administrativno-političku situaciju koju su zatekli (osim što su, naravno, Demetrija prisilili da bude eksponent njihovih političkih interesa), Rimljani su, zahvaljujući upravo takvoj politici, mogli nakon nekoliko mjeseci, prilikom poslanstva upućenog ahajskom i etolskom savezu, naglasiti kako je njihova vojna intervencija bila usmjerena jedino i isključivo na obuzdavanje ilirskog gusarstva, a nikako na krojenje nove političke karte na istočnim obalama Jonskog i Jadranskog mora. Jedino takav stav mogao je naići na blagonaklon prijem ahajskog i etolskog saveza. Okolnost što su grčki gradovi u Jonskom moru postali rimski dediticii nije mnogo mijenjala situaciju u tom smislu. Spomenuti grčki gradovi nisu s pravne točke gledišta postali rimski saveznici s određenim obvezama, nego su samo stjecajem prilika priznali Rimljane svojim zaštitnicima od ilirskog gusarenja od kojeg ih tada etolski i ahajski savez, s obzirom na nemoć svojih pomorskih snaga, nije mogao obraniti.

prihvatiti Holleauxova pretpostavka da je Demetrije dobio »Pharos, quelques autres îles et les places du littoral voisin enlevées aux Illyriens.²⁸ Što se tiče otoka dopušteno je (osim Hvara, naravno) misliti na Brač,²⁹ dok bi područje na dalmatinskom kopnu najvjerojatnije trebalo odrediti današnjim makarskim primorjem, tj. pojasom između Cetine i Neretve. Čitav taj teritorij nalazio se, prema tome, već prije prvog ilirskog rata pa sve do 219. godine (svršetak drugog ilirskog rata), dakle više od jednog desetljeća, ujedinjen pod upravom Demetrija Farskog. Ta okolnost, ne baš dovoljno uočavana u našoj historiografiji, možda bi mogla korisno poslužiti i za rješavanje nekih otvorenih pitanja antičke protohistorije ovih naših krajeva.³⁰

4) Smrt makedonskog kralja Demetrija II i početak prvog ilirskog rata

Pobijajući Belochovu kronologiju prvog ilirskog rata, Holleaux je izložio i čitavo pitanje oko toga da bi se što preciznije odredilo vrijeme smrti makedonskog kralja Demetrija II.³¹ Budući da će smrt toga makedonskog vladara u ovoj prilici biti razmatrana s posebnog aspekta, potrebno je najprije ukratko iznijeti Holleauxovo izlaganje.

Polibije kaže³² da je Demetrije, pošto je vladao deset godina, umro nekako u vrijeme kad su Rimljani prvi put vojnički intervenirali u Iliriku (*περι τήν πρώτην διάβασιν εις τήν Ἰλλυρίδα Ῥωμαίων*). Taj se podatak uzima kao aproksimativno vremensko određenje, tj. da između navedena dva događaja — Demetrijeve smrti i prvog ilirskog rata — nije prošlo mnogo vremena. Za nešto bliže određenje

²⁸ M. Holleaux, o. c., p. 91.

²⁹ Smatram da se Korčula nije nalazila u sklopu te dynasteie s obzirom na okolnost da se na tom otoku — doduše na njegovu krajnje istočnom dijelu, kako se čini — nalazila isejska naseobina, a teško je vjerovati da bi Rimljani u datoj situaciji bili učinili nešto što bi bilo protiv interesa Isse. Iz istog razloga teritorij Demetrijeve dynasteie na kopnu sigurno nije išao na sjevero-zapad dalje od Cetine jer su se tamo nalazile isejske naseobine Epetion i Tragurion.

³⁰ M. Zaninović, o. c., str. 74, s pravom pretpostavlja da je fortifikacijski objekt Tor nad Jelsom nastao upravo u vrijeme ardijejske države, što bi značilo u vrijeme kad je Demetrije bio Agronov i Teutin vazal. Spomenuti autor prvi je, čini mi se, upozorio da se navedeni teritorij pojavljuje kao posebna cjelina i u mnogo kasnijim povijesnim konstelacijama. Ako bi se još više konkretizirala Zaninovićeva formulacija, moglo bi se reći da teritorij Demetrijeve dynasteie odgovara više-manje Porfirogenetovoj Paganiji ranog srednjeg vijeka. Inače, arheološku sliku te oblasti za vrijeme rimske vlasti dao je J. Medini, »Makarsko primorje u antici«. *Makarski zbornik*, Makarska 1970, str. 13—57.

³¹ M. Holleaux, »La date de la première guerre d'Illyrie«. *Etudes d'épigraphie et d'histoire grecques*, Tome IV. Paris 1965, pp. 19—22.

³² Polyb. II, 44, 2.

vremena Demetrijeve smrti služi drugi Polibijev podatak i to da je Aristomahos, tiran Argosa, vodio s Aratosom pregovore o pristupanju Argosa u ahajski savez odmah poslije smrti Demetrija II. Iz Plutarha pak doznajemo³³ da je Aristomahos odlučio pristupiti ahajskom savezu »dok je Lidyadas još bio strateg (ὁ Λυδίαζέτης ἔτι στρατηγῶς)«. Kako je Lidyadasova treća strategija trajala od maja 230. do maja 229. godine, izvodi se zaključak da je Argos ušao u ahajski savez negdje u aprilu 229. godine, jer je tada Lidyadasova funkcija stratega bila pri kraju. Budući pak da su pregovori Aristomahosa i Aratosa ipak morali trajati neko vrijeme, a započeli su, prema navedenom Polibijevu podatku, izravno poslije smrti Demetrija II, to se uzima da je Demetrije umro nekako u prva dva ili tri mjeseca 229. godine.³⁴

U ovoj prilici pokušat ću pitanje vremena Demetrijeve smrti promatrati s aspekta razvoja događaja u ardijejskoj državi. Smatram, naime, da bi upravo takav aspekt raspravljanja mogao biti od dvostruke koristi: s jedne strane postoji mogućnost da se jasnije osvijetli državnički profil Teute i njezina politika u sudbonosno doba za ardijejsku državu, a s druge strane i samo vrijeme smrti Demetrija II moglo bi biti određeno nešto preciznije nego što je učinjeno dosad.

Ubojstvo mlađeg Korunkanija dogodilo se u ranu jesen 230. godine. Kad je prošla zima i nadošlo proljeće, Teuta, zauzeta još uvijek opsadom Isse, šalje flotu — i to brojniju nego prethodne godine — u Jonsko more, zapravo u akciju protiv grčkih gradova Korkyre, Apolonije i Epidamnosa. Tim pothvatom, ako akcija uspije, ona bi postala gospodar Otranta, čime bi se ne samo oduzela sloboda spomenutim grčkim gradovima, nego bi se ugrozili interesi italske trgovine, što znači i samog Rima.

Slobodno je postaviti pitanje: je li se Teuta upustila u navedeni vojni pothvat još za života Demetrijeva, ili pak nakon njegove smrti? S obzirom na pomanjkanje izvora koji bi nas o tome eksplisitno informirao, odgovor na postavljeno pitanje ne može biti siguran, ali i sam pokušaj da se dade takav odgovor može biti koristan da se stvari šire promotre, odnosno da se rasprave i s jednog dosad slabo ili gotovo nikako uočenog aspekta.

Ma koliko Teutin državnički profil, prema antičkim izvorima, bio obilježen primitivnom bahatošću i pomanjkanjem političke dalekovidnosti, ipak je teško pretpostaviti da se ona upustila u navedeni pothvat na Jonskom moru nakon smrti svoga saveznika Demetrija II., tj. kad su prilike za makedonsku državu odjednom postale izuzetno teške. Ustanak u Tesaliji i protivumakedonski po-

³³ *Plut. Arat.* 35.

³⁴ O malim varijantama pojedinih istraživača u odnosu na vrijeme smrti Demetrija II vidi M. Holleaux, o. c. u bilj. 31, str. 22, bilj. 1.

kret na Peloponezu doveli su pozicije Antigonida u Grčkoj u gotovo očajan položaj, a inkurzije Dardanaca nisu bile samo problem za Makedoniju, nego su predstavljale potencijalnu opasnost i za ardijejsku državu, i to kao poticaj onim Teutinim podanicima u unutrašnjosti zemlje koji su u odnosu na centralnu vlast mlade države bili žarišta plemenskog otpora.³⁵ Na koncu moglo se, ako ne sa sigurnosti računati, a ono barem pomišljati i na mogućnost da se iz Brundisiuma pokrene rimska flota, jer su za to postojali i trenutni razlozi moralno-političkog prestiža (ubojstvo poslanika) i oni trajni ekonomskog značaja (ugroženost italske trgovine kroz Otrant). O svemu tome Teuta je morala voditi računa. Ma o koliko se mladoj i »barbarskoj« državi radilo, mora se pretpostaviti da je ardijejska kraljica imala barem minimum državničke sposobnosti u predviđanju posljedica svojih akcija. U tome smislu savez s Makedonijom, iako sklopljen svega dvije godine prije toga, sigurno je za ardijejsku državu predstavljao korisnu političko-diplomatsku školu. Gledajući u takvom aspektu i na prethodne događaje, ilirske oružane akcije u Grčkoj 231. i 230. godine mogle su sa stajališta grčkih gradova ili Rima imati karakter gusarskih akcija, ali su one — bez obzira na pojedinačne incidente i ekscese — ujedno bile i sastavni dio šire vojno-političke djelatnosti onog doba. Radilo se, naime, o akcijama koje su se — svakako u skladu s planovima Demetrija II — uklapale u politiku makedonske države u Grčkoj.

Ako je, dakle, teško pretpostaviti da je Teuta zagazila u oružanu akciju protiv grčkih gradova na Jonskom moru poslije smrti svoga saveznika Demetrija II, onda proizlazi da se smrt tog makedonskog vladara nije zbilja prije proljeća 230. godine. Dapače, logično bi bilo pretpostaviti da je plan Teutine akcije dobio i odobrenje dvora u Pelli, a zatim — pošto je akcija već započela — da je Demetrije naglo umro. Možda je ta smrt, zapravo teška situacija za makedonsku državu (o čemu je prije bilo riječi), bila odlučujući razlog i za držanje Demetrija Farskog koji je, vidjevši nepovoljnu perspektivu ilirskih planova u Jonskom moru, stupio u kontakt s Rimljanima.

Prema izloženome dopušteno je, smatram, vrijeme smrti Demetrija II odrediti nešto pobliže, to jest umjesto šireg postavljanja u prve mjesece 229. godine, kako se dosad držalo, pomaknuti taj datum bliže mjesecu maju, točnije u početak aprila, kad se ilirsko brodovlje već nalazilo u vodama Jonskog mora i započelo planiranu akciju. Takva kronologija u skladu je s izvorima: ako je Deme-

³⁵ Da se unutar ardijejske države veoma često ispoljavao otpor protiv centralne kraljevske vlasti, dokaz su konkretni primjeri koje navodi Polibije (II, 6, 4; V, 4, 3).

obrazloži kao neizbježan i nužan potez kojim je rimski senat morao osvetiti očiglednu i tešku povredu međunarodnog prava (»ius gentium«).³⁷ Drugim riječima, ubojstvo Korunkanija bilo je već samo po sebi dovoljno da Rimljani započnu rat u Iliriku.

Događaji — prema njihovu prilično preciznom kronološkom slijedu kako ih je opisao Polibije — ne pružaju, međutim, temelja takvom shvaćanju. Ubojstvo mlađeg Korunkanija, negdje u vodama između Visa i italske obale, zbilo se u kasno ljeto ili u ranu jesen 230. godine. Prolazi čitava jesen, zatim zima i proljeće iduće godine a da Rimljani, koji u Brundisiumu imaju jako brodovlje, ništa ne poduzimaju. Trebalo je da Teuta — i to, kako Polibije kaže, snagama koje su bile veće od onih što ih je u Grčku slao Agron — napadne grčke gradove u Jonskom moru pa da Rimljani zagaze u oružanu akciju. Znači, dakle, da su se Rimljani odlučili na početak rata tek onda kad je opasnost da Iliri zavladaju istočnom obalom Jonskog mora postala stvarnošću, a to je bilo poslije bitke kod Paxosa i zauzeća Korkyre. Tada su, prisustvom Ilira na Jonskom moru, bili vitalno ugroženi interesi italske trgovine i stvorena je politička barijera preko koje je Rimu u velikoj mjeri bilo otežano pratiti razvoj makedonsko-grčkih odnosa, što je za njih svakako bilo od velikog značenja i interesa. Prema tome, ubojstvo mlađeg Korunkanija, bez obzira na težinu incidenta i povredu »ius gentium«, nije bilo izravan povod za početak rata u Iliriku (u tom slučaju Rimljani bi bili intervenirali svakako mnogo prije), nego je predstavljalo samo jedan u nizu agravantnih detalja kojima su bili opterećeni rimsko-ardijejski odnosi.

Poslije ubojstva Korunkanija Rimljani su vjerojatno pomišljali na realnu mogućnost rata s Teutom pa su u tom smislu mogli vršiti i pripreme, ali da nije bilo ilirskog izazova u proljeće 229. godine, a pogotovu da poslije smrti Demetrija II Makedonija nije upala u velike teškoće, veliko je pitanje bi li se i tada Rimljani bili odlučili na rat u Iliriku.³⁸ Ubojstvo poslanika, analogno stradanju italskih trgovaca prije toga, vjerojatno bi bilo predmet daljnjih diplomatskih pregovora i događaji bi po svoj prilici bili pošli drugim tijekom

³⁷ Takav stav od uglednih historičara zauzima npr. K. J. Beloch, *Griechische Geschichte* III¹ 1, 686.

³⁸ Dosad se slabo ili nikako svraćala pozornost na činjenicu da je rimska oružana intervencija uslijedila tek nakon smrti Demetrija II. Gledajući pak na razvoj događaja u svjetlu gornjih izlaganja, mogao bi se izvući zaključak u smislu pretpostake kako su upravo ta smrt i teškoće makedonske države nakon toga predstavljale izuzetno važan faktor da se Rimljani odluče na poduzimanje vojnih operacija u Iliriku. Stoga bi se u Polibijevoj formulaciji da je Demetrije umro *περι την πρώτην διαβασιν εις την Ἰλλοριδα Ῥωμαίων* možda, osim vremenskog paralelizma, mogla naslutiti i uzročna veza, ali — naravno — u inverziji, tj. da su Rimljani došli prvi put u Ilirik (otprilike u vrijeme) kad je Demetrije umro. Nije isključeno da je takav inverzni odnos i postojao u izvoru iz kojeg je Polibije crpio podatke za drugu knjigu svojih *Historija*.

od onog kojim su se stvarno odvijali. U odnosu na tezu o rimskim dalekosežnim planovima imperijalističkog nadiranja na istok, o čemu je bilo spomena u uvodnom dijelu ovih bilježaka, moglo bi se, i na temelju gornjeg izlaganja, zaključiti da je do navedenog rata došlo uslijed objektivnog razvoja događaja, tj. iz razloga što je bila temeljito ugrožena slobodna plovidba Jonskim morem, pri čemu su Rimljani doživjeli s ilirske strane nekoliko teških i ponižavajućih provokacija.³⁹ No, uza sve to Rimljani nisu postupali naivno, bez procjene situacije oni nisu pod svaku cijenu i u svakom momentu poduzeli vojnu operaciju samo zbog toga da bi dobili zadovoljštinu za povrijeđeni *ius gentium*. Kao realni političari — koji su, usput rečeno, upravo tada imali velikih briga na međunarodnom planu — oni su čekali i iskoristili trenutak kad se ardijejska država, izazvši još jednom Rimljane zauzećem Korkyre, smrću Demetrija II odjednom našla bez mogućnosti da se osloni na svoje zaštitničko zaleđe. Dosljedno tome ne postoje elementi da se prvi ilirski rat protumači kao rezultat dugo pripremanih rimskih planova prema kojima je na istočnim obalama Jonskog i Jadranskog mora trebalo najprije stvoriti mostobran odakle će se onda, smišljeno i sustavno, realizirati daljnja njihova penetracija prema istoku.

³⁹ Kad se govori o zauzeću grčkih gradova u Jonskom moru od strane Ilira, obično se naglašava da su time bili vitalno ugroženi interesi italske trgovine kroz Otrant i da su zbog tog (ekonomskog) razloga Rimljani morali oružano intervenirati. To je bez sumnje točno, ali treba, čini mi se, također imati u vidu da je u tom trenutku time bila narušena i ravnoteža političko-strateških odnosa. Naime, prisustvom Ilira u Jonskom moru Rimljani nisu više na toj strani imali relativno mirno i u momentu obračuna s Kartagom dosta sigurno područje. Slično, uostalom, misli i G. Novak (o. c. 24—25), iako i on smatra da je povod za rat bilo ubojstvo Korunkanija. Nadalje, ilirskim vojnim potencijalom, naročito pomorskim, Makedonija je mogla predstavljati za Rimljane veliku opasnost. Stoga je oružana akcija rimskih konzula u početak ljeta 229. godine, po mome mišljenju, bila u prvom redu motivirana razlozima političko-strateškog, a tek onda onima ekonomskog značaja.

BILJEŠKE UZ PRVI ILIRSKI RAT

B. Gabričević: ANNOTAZIONI SULLA PRIMA GUERRA ILLIRICA

Riassunto

Trattando alcuni problemi legati alla Prima guerra illirica l'autore cerca, tra l'altro, di approfondire il profilo di Teuta, regina illirica, come uomo di stato. In base ad una dettagliata analisi del rispettivo testo di Dione Cassio risulta nuovamente che quel testo, rispetto alla cronologia ed al contenuto, è pieno di contraddizioni ed essendo tale non può figurare come base d'un giudizio reale sulla personalità della regina illirica. Nonostante le qualifiche negative imputatele dagli scrittori antichi Teuta -ritiene l'autore- doveva tener conto delle eventuali implicazioni diplomatiche delle proprie imprese corsaro-belliche. L'autore insiste particolarmente sul fatto che Teuta fu alleato dello stato macedone la cui ricca esperienza diplomatica non permetteva certamente che il loro alleato intraprendesse qualcosa che gli potesse provocare delle conseguenze sgradite sul piano internazionale. Perciò occorre ripudiare i pareri della storiografia moderna (a prescindere dal fatto che sono basati sui giudizi di Polibio e di Dione Cassio) che le imprese di Agrone e di Teuta fossero motivate esclusivamente dal desiderio di saccheggio e che fossero conseguenza dell' irriflessione e delle impetuosità barbariche. Evidentemente, quelle imprese si inserivano negli scopi politici dello stato macedone di quel tempo.

In seguito l'autore tratta il comportamento di Demetrio di Faro immediatamente prima dell'inizio della Prima guerra illirica e conclude, in base all'analisi del testo di Polibio, che Demetrio non si arrese ai Romani dalla paura perché, come comandante della guarnigione illirica nella Corcyrà occupata, si trovò improvvisamente circondato dal nemico superiore di forze. Egli fu, l'autore espone, in contatto con i Romani prima che i consoli intraprendessero l'intervento militare; tale affermazione è basata sull'informazione di Polibio che i consoli, partendo con la flotta per l'isola di Corcyrà si volevano anche, tra l'altro, convincere »se era vero quello che Demetrio riferiva loro« Probabilmente Demetrio — che, come dice Polibio, non era allora in rapporti buoni con Teuta — avrà offerto i suoi servizi ai Romani immediatamente dopo la morte di Demetrio II, re macedone, cioè quando gli divenne chiaro che l'intervento militare illirico contro le città greche nel Mar Ionio non avrebbe ottenuto lo scopo che Teuta si era prefisso. Solamente così si riesce a comprendere perché i Romani ebbero tanta fiducia in Demetrio di Faro, tanto durante la guerra quanto alla sua fine quando lo nominarono capo di uno staterello vassallo (dynasteia) nell'Adriatico centrale. L'autore in quest'occasione tenta di determinare il territorio di quello staterello (il litorale di Makarska, le isole di Brač e di Hvar) e sottolinea che proprio il rispettivo territorio conservò, in certo modo, la propria coesione durante l'Antichità fino all'Alto Medio Evo (secondo il parere dell'autore si tratta del territorio di Paganja di Costantino Porfirogeneto). Trattando i rapporti macedono-illirici l'autore discute anche sulla data della morte di Demetrio II, re macedone

B. GABRIČEVIC

e ritiene che questa dovrebbe essere spostata alla fine dell'aprile del 229, perché, secondo l'autore, Teuta non avrebbe intrapreso le operazioni contro le città greche nel Mar Ionio nella primavera dello stesso anno se Demetrio II non fosse stato ancora vivo. Prendendo in considerazione le condizioni difficili in cui si trovò lo stato macedone immediatamente dopo la morte del sovrano, è improbabile che Teuta avesse osato intraprendere le suddette operazioni militari dopo la morte di Demetrio, tanto più che dopo il grave incidente con i fratelli Coruncanii avrebbe potuto aspettare l'intervento militare da parte dei Romani. È probabile dunque che Demetrio II morì nel momento in cui gli Illiri ebbero già conquistato l'isola di Corcyra e vi lasciarono una guarnigione con Demetrio di Faro a capo.

L'autore considera che l'uccisione dei legati Romani non fu né la causa (come tutti son d'accordo) né il motivo della Prima guerra illirica. Bisogna tener presente che gli inviati Romani furono uccisi all'inizio dell'autunno del 230 e che le operazioni militari romane incominciarono quasi un anno dopo. Se i Romani avessero voluto vendicare la violazione di «ius gentium» lo avrebbero fatto prima, se non nell'inverno del 230/29 almeno nella primavera del 229, tanto più che avevano una forte flotta a Brundisium. Dal fatto che il loro intervento non cominciò che dopo l'occupazione di Corcyra da parte degli Illiri, i quali, per di più, con assedio di Epidamno minacciarono di dominare completamente sul Mar Ionio, risulta, secondo l'autore, che l'intervento militare dei Romani in Illirico fu il risultato di un ordito di circostanze di carattere prammatico e non di una premeditata politica «imperialistica» verso oriente.